

יעקב שביט

זאב ז'בוטינסקי: בין לאומיות ליברלית ללאומיות רומנטית

"לצערנו, האדם נושא באחריות לא רק למעשיו
ההרפתקניים, אלא גם למלים הבלתי שקולות
ולדברים האישיים היוצאים מפיו."
זאב ז'בוטינסקי (מכתב מיוני 1903)

א

אפשר לשער, שזאב ז'בוטינסקי היה מגיב באופן דו-משמעי על הספרות ההגיוגרפית המספרת בשבחיו והרואה בו מנהיג יחיד בדורו, אדם ומנהיג כליל השלמות והמעלות. כבר בחייו גילה ז'בוטינסקי יחס אמביוולנטי כזה כלפי ביטויי הסגידה וההערצה, ואף הסתייג מהם, אם כי בדרך כלל לא בפומבי. אפשר לכן לשער, שאילו יכול היה לקרוא את מה שנכתב לאחר מותו, היה מגיב (לפחות לא בפומבי) בצורה דומה: מצד אחד היה מבין את הסיבות והמניעים להתפתחותו של פולחן המנהיג ולאגדת המנהיג בחייו, ואת התפקיד שהם ממשיכים למלא לאחר מותו בחייהם של יורשי התנועה הרבזיוניסטית. מצד אחר, היה מסתייג, נרתע ואפילו נבהל מן התופעה. נדמיין אותו, למשל, קורא את המאמרים והנאומים מלאי ההערצה שהקדיש לו מנחם בגין במשך השנים, ואשר נאספו בספר לא מכבר (מנחם בגין: **מורי זאב ז'בוטינסקי**, הוצאת מרכז מורשת מנחם בגין והספרייה הציונית, ירושלים, 2001); האם היה מגיב בסגנון המכתב ששלח לאשתו, יענה ז'בוטינסקי, ב-27 בפברואר 1927 (בתקופה שבה רק התחילה הערצת המנהיג להתגבש), שבו כתב:

יש דבר מה בלתי נעים – אני חש בו כבר מזמן ועתה אני מתחיל להיבהל מפניו. אפילו עמך לא נוח לי לדבר על כל ברצינות – מתחילים להפוך אותי למיתוס... מיתוס זה מתחיל להפוך לאגדה על ימנהיג (במקור Duce). קיימת סכנה, שזה יהפוך למנוף בגיבוש דעת הקהל בעוצמה שוות ערך למשבר בארץ ישראל. שני מנופים אלה הם בעלי אופי דמגוגי זול. אני חושש יותר ויותר שדווקא דבר זה יוביל אותנו לישלטון (אוי ואבוי) – לא חשיבה ולא תכנית, אלא בהלה בשל אי-הצלחה בארץ ישראל והאגדה הטיפשית על

* המאמר מתבסס על הרצאה כיום עיון לציון שנת המאה להולדת זאב ז'בוטינסקי, שנערך באוניברסיטת בר-אילן בדצמבר 2000. לא מצאתי צורך להפנות אל הספרות הרבה על ז'בוטינסקי ועשיתי זאת רק במקרים מעטים.

הרבי החדש בעל המופתים... וכבר אי אפשר לעשות דבר. לו הייתי מתרחק עכשיו, היתה האגדה צומחת מעצמה. ומאידך גיסא, אולי כל זה לא יאריך ימים!

באירוניה עצמית זיבוטינסקי ביקש מאשתו להזמין אצל החייט הקבוע שלו בפאריס שתי חליפות לקראת נסיעתו לארצות הברית: אחת מהן עם כתפיים גבוהות – "בשביל האגדה"¹.

אגדת זיבוטינסקי כ"בעל מופתים", כמשה המודרני, לא צמחה מעצמה, אלא טופחה בשקדנות ובהרבה אהבה והערצה, והיא האריכה ימים. אין ספק, שמי שכתבו בהערצת גיבורים (hero worship) על זיבוטינסקי כעל אישיות שהצטיינה ברב-גוניות רוחנית, אכן האמינו בלב שלם, שהיה מיזוג חד-פעמי של אדם יחיד סגולה, רב כשרונות ורחב אופקים; מי ש"חסד עליון נגה על תחומי עיסוקיו השונים", כדברי הביוגרף הראשון שלו, יוסף שכתמן. הוא נתפס כמנהיג שקרא את צפונות העתיד וידע להציע את הדרך הנכונה להגיע לגאולה.

מאידך גיסא, אם נאמץ את גישתו המסתייגת של זיבוטינסקי עצמו כלפי העמדת האישיות במרכז העלילה ההיסטורית, ונצרף לה גם גישה היסטורית ביקורתית (שאינה בהכרח ומלכתחילה גישה עוינת), נראה הדבר, שהמיתוס של זאב זיבוטינסקי, כמי שהנחה בחייו את דרכה של התנועה הרביזיוניסטית בכל עניין ועניין ובכל תחום ותחום, עיצב את כל תפיסת עולמה והנהיג כל מעשה שלה, וכמי שאחרי מותו היה ל"מורה-דרך העתיד", נועד למלא כמה תפקידים: א. הוא טשטש את המהפך הדרמטי בתולדות



זאב ז'בוטינסקי

התנועה ובדרכה, שהתרחש כשהאצ"ל תפס את מקומה של הצה"ר, ויצר תודעה של המשכיות לא מופדעת לכאורה. ב. הוא היה מעין פיצוי על כישלוננו של זיבוטינסקי להגיע לעמדת כוח ומנהיגות בתנועה הציונית. ג. הוא היה מעין פיצוי על ההכפשות שהוכפש בהן על-ידי אויביו ויריביו הרבים.

הפרסוניפיקציה של התנועה הרביזיוניסטית והאצ"ל בדמותו של זיבוטינסקי הפכה את הצבתו במרכז ההיסטוריה של הציונות גם להצבת התנועה הפוליטית שלו במרכז

ובחוד החנית. כדי למלא את כל התפקידים האלה לא די היה לחסידיו לתאר אותו, למשל, כמדינאי גדול, אלא צריך היה לתארו ככליל המעלות; מיזוג מושלם של טיפוסים הגיבור (hero) בספרו המפורסם של תומס קרלייל, מדינאי פורץ דרך, הוגה דעות ונביא. הוא "מיטיבו ומשחררו" האמיתי של עם ישראל!² "אני" כך קבע בגין נחרצות, "לא מצאתי שום טעויות בדרכו של זיבוטינסקי."³

ב

על רקע הדברים האחרונים, מובן כי בעיני חסידיו היה זיבוטינסקי הוגה הדעות החשוב ביותר בדורו של הלאומיות היהודית המודרנית, והמדינאי הלאומי החשוב ביותר.

בעיניהם יש התאמה מוחלטת בין תפיסת העולם שלו לבין דרכו המדינית: התכנית המדינית והדרך המדינית היו תרגום ללא סטיות של תפיסת העולם. חשוב לא פחות, יש התאמה מוחלטת בין תפיסת עולמו הלאומית של זיבוטינסקי ודרכו המדינית לבין תפיסת עולמה של התנועה הזיבוטינסקאית ודרכה המדינית.

לענייני במאמר הזה לבחון את המצע של תפיסת עולמו הלאומית של זיבוטינסקי, או במילים אחרות, לתאר את עקרונות הלאומיות היהודית על-פי גרסת זיבוטינסקי. אבל, לפני שאפשר יהיה לגשת לנושא, ראוי תחילה לשאול, היכן צריך לחפש את השקפת עולמו הלאומית בתוך המכלול הגדול של הירושה הספרותית והפובליציסטית הגדולה? האם דבריו בנושא היו מגובשים, חד-משמעיים, לא משתנים? והאם יש קשר חד-משמעי בין השקפת העולם הלאומית הזאת לבין השיטה המדינית שהציע ואשר לפיה פעל,

כלומר, האם מדובר בהשקפת עולם שתורגמה ללשון של פעולה (praxis)? כמה מכשולות עומדות בדרכו של הניסיון לתאר את התפתחותה של תפיסת עולמו של זיבוטינסקי, למצות אותה, ולקבוע את היחס בינה לבין הדרך הפוליטית והמדינית שלו. זאת, בעיקר, אם הכוונה לתיאור נקי מכוונות אידיאולוגיות או מאינטרסים אידיאולוגיים ופוליטיים. הרבה מהכותבים בעניין הזה חטאו, לדעתי, בקריאה מגמתית, או חלקית וסלקטיבית.⁴



מנחם בגין

כאמור, חלק גדול ממה שנכתב עטוף בקוריה העבים של הפולמיקה, המבקשת להוכיח שזיבוטינסקי "צדק בכל" או, לחלופין, "טעה בכל". הפולמיקה הזאת מציגה מהלך חיים חד-ממדי, שיש בו רק אור או רק צל. צריך גם לזכור, שעיקר השקפתו המדינית של זיבוטינסקי לא הועמד במבחן העשייה, משום שהיה "המתנגד הגדול" (the great dissenter) – מנהיגה של תנועה פוליטית באופוזיציה. בתור שזכה מתח ביקורת על המדיניות הרשמית של התנועה הציונית, הציע אלטרנטיבות ואף ניהל

דיפלומטיה עצמאית, שהיתה מוגבלת מעצם טבעה. אבל, כיוון שלא הגיע לשלטון בהסתדרות הציונית, לא עמדה תפיסתו המדינית במבחן העשייה ובאתגרי הביצוע. לכן אין אנו יכולים לדעת במה ומתי היה מתפשר או מתפכח או משנה את דרכו; היכן היה מצליח, והיכן נכשל.

מנחם בגין עצמו אמר בראיון לישעיהו בן-פורת באוקטובר 1980: "אפשר בהחלט לומר, שהרעיון היסודי של האוטונומיה נובע מן הגישה של זאב זיבוטינסקי. אבל איש לא יכול, ואסור לומר,⁵ שבימים שלנו הוא היה מחליט כך או אחרת. [אם כי]

אנחנו לפעמים שואלים את עצמנו, איך היה נוהג זיבוטינסקי?"⁶ אין צורך לומר, שהרבה מאוד פעמים עברו אלה המכונים "תלמידיו של זיבוטינסקי" על האיסור הזה. בכל מקרה, בדברים האלה של בגין טמונה ההכרה, שזיבוטינסקי לא היה דוגמטיקן או דוקטרינר, ושהיה עשוי לשנות את עמדותיו לפי הנסיבות ההיסטוריות. אם כך הוא הדבר, מדוע לא להניח, שגם במהלך חייו, כשהנסיבות ההיסטוריות השתנו (והן אכן השתנו באופן דרמטי בין 1880 ל-1940), שינה זיבוטינסקי את השקפותיו ואת עמדותיו בכמה מן השאלות המכריעות שעל סדר היום?

היכן אפשר אפוא למצוא את תבנית היסוד, את הרעיונות הלא משתנים? זיבוטינסקי כתב מאות מאמרים בתקופות שונות, בהקשרים שונים ולקהלים שונים. הוא לא ראה את עצמו כהוגה דעות, כפילוסוף מדיני או חברתי, לא הציע משנה חברתית או מדינית מגובשת, ולא התכוון להציע משנה כזאת. הוא אכן כתב מאמרים עקרוניים והיה בלי ספק אדם משכיל ואיש אשכולות, אבל הצגתו כהוגה דעות מדיני וחברתי מן השורה הראשונה, חדשן, מקורי ושיטתי היא עוד מגילויי ההערצה ללא גבול.⁷ לעומת זאת, לפעמים נתלש מאמר אחד, או נתלשים כמה מאמרים, מתוך ההקשר הכולל של כתביו, והם מוצגים כמאמרים המייצגים לכאורה את משנת זיבוטינסקי, ולא אחת גם את עולמה הרוחני-תרבותי של התנועה הרביזיוניסטית כולה.⁸

בניגוד להרבה מפרשניו – חסידים ויריבים, אוהדים ועוינים – אני סבור, שלזיבוטינסקי לא היתה משנה סדורה ובנויה לתלפיות של הוגה דעות, אבל כהחלט אפשר לחשוף את תבנית היסוד של השקפת עולמו. כדי להגיע אל הגרעין הזה צריך לנסות להבחין בין הרבדים השונים במאמרו ובנאומו, לשקלל את מעמדם בתוך המכלול, לבחון את ההקשר בו נאמרו או נכתבו. חלקם אכן נכתבו כדי לפרוש מסכת של רעיונות לאומיים וחברתיים, אבל חלקם היה תגובות על ענייני השעה, וחלקם תוצר של מאבקים כלפי פנים וכלפי חוץ. את התנועה הרביזיוניסטית, כמו כל תנועה פוליטית, אי

בעיני חסידיו היה ז'בוטינסקי הוגה הרעות החשוב ביותר של הלאומיות היהודית המודרנית בדורו

אפשר היה להקים, לעצב ולהנהיג רק באמצעות כתבים פילוסופיים או תכנית פעולה מדינית פרגמטית. צריך היה ארגון ומנגנון, מערכת של סמלים ומיתוסים, צריך היה רטוריקה לאומית רומנטית והירואית, וצריך היה – כפי שזיבוטינסקי למד לדעת למורת רוחו – בפולחן המנהיג ובמיתוס המנהיג. זאת ועוד, בניגוד לדעה הרווחת אצל חסידיו ואויביו כאחד – התנועה הרביזיוניסטית לא היתה – ולא היתה יכולה להיות – התגלמות מובהקת ומלאה של אישיותו ושל דעותיו.

ג

למן הימים הראשונים של התייצבותו בראש מחנה 'הימין' בתנועה הציונית, תואר זיבוטינסקי, בין השאר, כלאומן רומנטי, חסיד של מיתוסים לאומיים של גזע וטריטוריה, מטיף לצבאיות ולשימוש בכוח. על הרומנטיקה הלאומית הזאת נמתחה ביקורת לא רק על-ידי מי שדחו את עולם הערכים והסמלים שלה, אלא גם – ובעיקר – על-ידי מי שסברו, מנקודת מבט פרגמטית וריאליסטית, לפי תפיסתם, שהשקפת העולם הרומנטית-הירואית הזאת מולידה בהכרח תכנית פוליטית בעלת אופי דקלרטיבי; תכנית עקרה, ואף מסוכנת, שאינה מכירה במגבלות היכולת והכוח של התנועה הציונית.

טענתי היא, כי תשתית היסוד של השקפת עולמו הלאומית של זיבוטינסקי היתה תפיסה פוזיטיוויסטית וא-רומנטית של הלאומיות, שתורגמה לתכנית של בניין חברה יהודית לאומית בתהליך הדרגתי ולא על-ידי התקוממות לאומית או מרד צבאי. המאבק המדיני לכינונה של חברת-רוב – מהבחינות הדמוגרפית והתרבותית – יהודית בארץ-ישראל היה היעד הפוליטי המוצהר שלו עד מותו, והוא לא הצטייר בדמותו של המרד הפולני או האירי. הדוגמאות ההיסטוריות שהביא בכתביו התייחסו כמעט תמיד

למקרים של בניין חברה לאומית ולא למקרים של מרד מזוין נגד השלטון. הלאומיות של זיבוטינסקי לא היתה לאומיות רומנטית, מודרכת על-ידי חזונות משיחיים ומיתולוגיה לאומית-הירואית, והיא לא תורגמה לתכנית של התקוממות, מרד מזוין או כיבוש.

בביקורת שכתב ב-1993 נגד דעתי, שזיבוטינסקי לא השתמש בסמלים לאומיים-רומנטיים-הירואיים, טען פרופ' יוסף הלר, שאני מתעלם, למשל, ממילותיו של שיר בית"ר (שנכתב על-ידי יעקב כהן) "למות או לכבוש את ההר"⁹ והביא עוד כמה מובאות, מנותקות מהקשרן, כדי להוכיח

שהיה בהשקפתו של זיבוטינסקי יסוד לאומי-רומנטי (ואפילו 'אורגניסטי') מובהק. לעומת זאת, דומה, כי במאמר שפרסם שלוש שנים אחר-כך (ב-1996) שינה הלר את טעמו, וכתב שם על סירובו המוחלט של זיבוטינסקי כמנהיג פוליטי להשתמש במיתולוגיה לאומית-רומנטית, הנמצאת, פה ושם, בכתבי הבחירות שלו.¹⁰

נראה לי, כי קריאה שיטתית של מכלול כתביו שהתפרסמו לפני 1925 – שנת היסוד של הצה"ר (הקתדרות הציונית הרביזיוניסטית) – ואחריה, תלמד על המשקל המועט

המאבק המדיני לכינונה של חברת-רוב יהודית בארץ-ישראל היה היעד הפוליטי המוצהר של ז'בוטינסקי

שהיה לרומנטיקה לאומית ולמיתולוגיה לאומית בתפיסת עולמו. בכל הדברים שכתב על הזיקה של עם ישראל לארץ-ישראל לא נמצא רובד לאומי-רומנטי. פה ושם הזכיר סמלי גבוהה מן ההיסטוריה היהודית של תקופת בית שני, או גיבורים לאומיים מן ההיסטוריה האידיופית, אבל אלה ייצגו את הצבאיות כערך, ולא את הצבאיות כשיטה מדינית. לפי תפיסתו, דעיון הצבאיות וערכיה היו צריכים לבוא לידי ביטוי במסגרת של צבא סדיר (כחלק מחיל המצב הבריטי) ולא במסגרת של תנועה מזוינת לשחרור לאומי. ברעיון ה"אבנטיוריזם" התכוון לפעילות הפגנתית נגד מדיניות העלייה הבריטית, ולא למרד צבאי נגד המנדט הבריטי. המאבק המדיני נגד שלטון המנדט נתפס על-ידיו כמאבק פוליטי-דיפלומטי (מלווה לפעמים פעולות מחאה), אבל לא כמאבק צבאי.

לא הרדיקליזציה של בית"ר והופעתו של הארגון הצבאי הלאומי, וגם לא התקרבותה של המלחמה העולמית (שלא האמין עד הרגע האחרון שתפרוץ), שינו את תפיסת עולמו הפוזיטיוויסטית הבסיסית, וגם לא שינו את תפיסתו על-אודות הדרך המדינית שבה תשיג התנועה הציונית את מטרתה – תחילה רוב יהודי, ואחר כך מדינה עברית בארץ-ישראל. יש אפוא הבדל מהותי בין הטענה, שהדרך המדינית שהציע ללכת בה היתה לא ריאליסטית וחסרת סיכוי, לבין הטענה שהציע לנקוט בשיטה של התקוממות מזוינת.

ד

זיבוטינסקי קרא ל"מרד בגולה" ו"הווייה הגלותית", אבל לא למרד צבאי בבריטניה. ביוני 1936, בתחילת המרד הערבי, נשא נאום לפני קהל אלפים בוורשה בשם "השעה 12 הגיעה!" וקבע במפורש, שהוא עדיין מצדד ללא סייג באוריינטציה על בריטניה ומאמין במצפונה של בריטניה (וכן שהמרד הערבי אינו מסכן את הציונות: "אין עננים ניכרים באופק הציוני").¹¹ אין שום רמז בכתביו, ובכלל זה במכתביו הפרטיים, ששינה את דעתו זאת מן הקצה אל הקצה.¹²

ההיסטוריוגרפיה הרביזיוניסטית עשתה מאמץ רב להוכיח שזיבוטינסקי שינה את דעתו או, לחלופין, שמאז ומתמיד צידד ב"מרד מזויני", אבל לא הצליחה להביא ראיה של ממש לכך. לאמיתו של דבר, היא ניסתה, בדרכים שונות, לטשטש

את המחלוקות הפנימיות הנוקבות בתוך התנועה, בעיקר בסוף שנות השלושים ולהציג את זיבוטינסקי כאבי רעיון המרד הצבאי בשלטון המנדט. לשם כך נסמכה בעיקר על עדויות משיחות בעל-פה ועל כמה התבטאויות. מנחם בגין העיד בכמה ממאמריו על השיחות הארוכות שהיו לו עם זיבוטינסקי ("היו לנו גם שיחות אישיות רבות") ערב מלחמת העולם השנייה. גם אם נניח, שבתיאור הקירבה האינטימית הזאת אין הפרזה, הרי בגין סיפר רק מעט על תוכן של השיחות הרבות האלה. לכל היותר גילה, שבמאי 1939 העלה זיבוטינסקי באוזניו, בשיחה שנמשכה "לילה שלם", את רעיון "המרד" במשטר המנדט.¹³ העדות הזאת אינה מתיישבת לא עם דבריו, וחשוב יותר, לא עם מעשיו של זיבוטינסקי עד לפרוץ מלחמת העולם השנייה. בכל מקרה, שיחה בארבע עיניים אינה תכנית פעולה, ובוודאי לא הכנות לפעולה, אלא אצל מדינאי ומנהיג של תנועה מהפכנית בתקופה של משבר אקוטי היא מעידה, לכל היותר, על הלך רוח.

בעל המבוא לאסופת מאמריו של בגין מעיר כמה פעמים על השיחות האלה, אולי משום שהחיסרון של עדות מפורטת על שיחות חשובות כל כך אינו נמצא: "בגין לא כתב ולא דיבר בפומבי מעולם על שיחה לילית ארוכה זאת", כוונתו כאן לשיחה, שבה שטה זיבוטינסקי באריכות באזני בגין (לפי עדותו של בגין) את תכנית המרד שלו. קשה שלא לתמוה מדוע לא מצא בגין לנכון להעלות על הכתב את תוכנה של השיחה החשובה והארוכה הזאת, שנתנה, לטענתו, ביטוי למהפך דרמטי בתפיסתו המדינית של זיבוטינסקי, ולא הסביר כיצד התכוון זיבוטינסקי לארגן מסע מאורגן של מאה אלף יהודים ממושים מפולין לארץ-ישראל לצורך כיבוש הארץ מידי השלטון הבריטי. קשה להבין מהי הסיבה, שהניעה את בגין לשמור את פרטי התכנית שגולל באזניו זיבוטינסקי כסוד כמוס לאחר שנים כה רבות.

כמו במקרים רבים אחרים, התבטאויות רטוריות, לפעמים קיצוניות, של אכזבה, ואפילו של ייאוש, בתקופת משבר אקוטי, שיחות פרטיות, מאמר שלא פורסם וכיוצא בזה, מתפרשים כהצהרת מדיניות ואף כתכנית מדינית או צבאית מעשית.¹⁴ לא נראה, כי הנסיון הבלתי-נלאה לצייר את זיבוטינסקי כמי ששינה את תפיסת עולמו והגיע למסקנה, שצריך לצאת לדרך של מאבק מזוין לשחרור לאומי, רק מבליט את התהום הרוכצת בין הרטוריקה (או התכנית הנלחשת מפה לאוזן) לבין הפעילות המדינית הממשית (ותבנית היסוד הרעיונית שממנה נבעה). כך, למשל, הדברים שכתב במאי 1939 בזכות הפעולות של האצ"ל ("ילדי בארץ-ישראל מטייבים לכתוב ממנו, ברור יותר, קצר יותר") מלמדים על הלך רוח, אך לא על תמיכה כרעיון של מרד מזוין נגד השלטון הבריטי או אמונה בריאליות

של פעולה כזאת. אין יסוד של ממש בדברי בגין, שזיבוטינסקי דיבר על צבא עברי לשם "כיבוש הארץ העברית".¹⁵ הוא לא דיבר כך לא במלחמת העולם הראשונה (שבה לא צבא עברי כבש את הארץ), ולא ערב מלחמת העולם השנייה, שגם אז לא דיבר על צבא עברי עצמאי לשם כיבוש הארץ.¹⁶

בעיני יריביו ומבקרי, הרומנטיקה הלאומית (או אפילו הלאומנית) של זיבוטינסקי באה, בין היתר, לידי ביטוי מובהק ברעיון הצבאיות. הוא צויר כלאומן מיליטריסט, הסבור שאין לתנועת ההתיישבות בארץ-ישראל סיכוי ללא

שימוש בכוח צבאי. בעיני תלמידיו וחסידיו, זיבוטינסקי היה אביו מולידו של הצבא העברי. לשתי הטענות אין יסוד. אכן, ברעיון הגדודים תרם זיבוטינסקי תרומה חשובה לטיפוח ערך הצבאיות, אבל הגדודים העבריים לא היו היסוד לארגון 'ההגנה' (או לצה"ל). לעומת זאת, הוא התנגד בתוקף לרעיון של 'הגנה עצמית' ולהתפתחות של מיליציה יישובית בלתי לגאלית (שלא לדבר על כך שהתנגד באופן עקרוני ומעשי לארגון מחתרת הנוקט בשיטות של טרור). רעיון הצבאיות שלו לא היה ביטוי לתפיסה לאומנית (אלא אם כן נטען, שהגנה על היישוב היהודי והבטחת התפתחותו כחברה לאומית הם לאומנות בהתגשמותה). בשום מקום בכתביו לא נמצא שהוא מצפה לכך, שצבא עברי יכבוש את שטחי ארץ-ישראל המיועדים לבית הלאומי. הצבא נועד להבטיח את התנאים הנחוצים להתיישבות יהודית בארץ-ישראל שתחת שלטון המנדט הבריטי.

קיר הברזל היה דימוי שצייר יחידות יהודיות כחלק העיקרי של חיל המצב הבריטי בארץ-ישראל

גישתו העקרונית והמעשית של ז'בוטינסקי בנושא הזה גובשה בתחילת שנות העשרים ולא השתנתה מאז. קיר הברזל היה דימוי שצייר יחידות יהודיות כחלק העיקרי של חיל המצב הבריטי בארץ-ישראל. היחידות האלה נועדו להיות כוח מן ממושם, הנתון לפיקוח של המוסדות הפוליטיים. בוויכוח, שהתנהל בנושא הזה בועד הפועל הציוני ביולי 1921, טען דוד בן-גוריון, שהטענה המוסרית שאסור לשפוך דם אינה האידיאל שלו. "צריכים אנו ויכולים אנו, מבחינה מוסרית, לשבור בכל האמצעים את התנגדותם של הערבים... כאשר מתנפלים על יהודים צפוי ההכרח לשפוך דם..." הוויכוח בין בן-גוריון לז'בוטינסקי היה לא על הלגיטימיות המוסרית של השימוש בכוח, או על עצם הצורך להשתמש בכוח, אלא איזה כוח עדיף ויעיל יותר: יחידה יהודית במסגרת חיל המצב הבריטי או ארגון הגנה עצמאי.¹⁷

לספרות שהשגיבה את השימוש בכוח צבאי ויצרה מיתולוגיה לאומית-הירואית היה תפקיד חשוב ביותר בעיצוב עולמם של החוגים הרדיקליים בתנועה הרביזיוניסטית, אבל תרומתו של ז'בוטינסקי לספרות הזאת היתה שולית מאוד. הוא לא הירבה להשתמש (כמו שעשו הרבה בתנועתו – ובתנועת העבודה הארצישראלית) בדמויות ובסמלים מתקופת בית שני, ואין בכתביו שום ביטוי לרומנטיקה ארץ-ישראלית.

השיקול שהנחה את תפיסתו הלאומית היה אפוא השיקול הרציונלי. אפשר לבקר אותו ולומר שלא קרא נכון את המפה המדינית, שלא הבין את מערכת הכוחות, ובעיקר שפירש בצורה לא ריאליסטית את היכולת של התנועה הציונית לכוון מהלכים מדיניים, אבל חוסר הריאליזם הזה לא נבע מציפיות משיחיות ומהתבססות על הירואיזם רומנטי, אלא מהחיפוש אחר האמצעים היעילים והמעשיים בהקשר ההיסטורי הנתון, כדי לקדם את היעדים של התנועה הציונית.

ה

נחזור לעניין התפיסה הלאומית של ז'בוטינסקי. ז'בוטינסקי ראה באומה צורה טבעית של התארגנות אנושית, שאופייה נקבע על-ידי הגניוס הייחודי של הקבוצה המושפע

מה"סביבה הטבעית" בה פעל הגניוס הזה. מושגים כמו "גזע", או "פסיכיקה לאומית", בהם השתמש לפעמים, לא נשאלו מהעולם הרוחני של הלאומיות האינטגרלית האירופית, אלא ממשנתם של הוגי דעות פוזיטיוויסטים מובהקים, והתכוונו לטעון שלכל ציוויליזציה יש תרבות אופיינית, שמקורה בגניוס שלה. הגניוס הזה יוצר את ערכי היסוד של החברה ואת סגנון חייה.

כמו הרצל ידע גם ז'בוטינסקי להעריך את כוחם של הסמלים, של המיתוסים ושל הזכרונות ההיסטוריים בחיי האומה וכחייה של תנועה לאומית, אבל בד-בבד סבר, שאי אפשר לבסס לאומיות על הרגש, משום שאין דבר יותר רעוע

מרגשות כמו "חיבת הארץ" ו"אהבת המולדת". לאומיות מודרנית, להבדיל מלאומיות אתנית, באה לידי ביטוי בראש ובראשונה ברמה התרבותית – ברמת החינוך, ההשכלה

והמדע – של החברה. תרבות לאומית צריכה להיות שילוב הרמוני ופורה בין מקורות פנים-תרבותיים לבין קליטה של השפעות מבחוץ והפנמתם.

דמותה של החברה הלאומית היהודית המודרנית הצטיירה בדמיונו של ז'בוטינסקי כחברה לאומית אירופית מהדגם החיובי. הוא אומנם ראה בתנ"ך מודל ומקור לערכים (בעיקר ערכים סוציאליים), אבל המשיך בכך את המגמה לחפש במקרא תקדימים ומודלים שווי ערך למה שנתפס כערכים המתקדמים והחיוביים של התרבות האירופית. לא היה דבר רחוק יותר ממנו מאשר חברה שבה האורתודוקסיה משפיעה על התרבות ועל הפוליטיקה של היום-יום. הוא לא כתב על ערכה ומעמדה של הדת הממוסדת בחיי החברה היהודית לעתיד, אלא על הערך והמעמד של המסורת וערכי המוסר ועל החשיבות של הרליגיוזיות.

ז'בוטינסקי ראה לעיני רוחו חברה יהודית-אירופית, ששפת התרבות שלה היא עברית. כמה אירוני הדבר, שמי שמבנה העומק של עולמו האינטלקטואלי הוביל אותו לחזות בעיני דמיונו חברה לאומית, חילונית וליברלית, עברית-אירופית ברוחה ובאורח חייה, מצטייר כלאומן, ואפילו כפשיסט, בעיני יריביו, וכחווה של חברה יהודית מסורתית, בעיני רוב תלמידיו. הסיבות לכך אינן רק דעות קדומות וקריאה סלקטיבית, אלא העובדה, שחלק גדול מכתביו הוקדש לפולמוס עם יריביו, מצד אחד, ולכניית זהות עצמית לתנועה, מצד אחר. מכיוון שהיה בראש ובראשונה מנהיג פוליטי ולא הוגה דעות, הוא צריך להישפט לא על-פי הרעיונות שניסח בכתב במאמרים עקרוניים, אלא על-פי מעשיו והאופן שבו התקבלו דבריו והשפיעו.

דומני שהמקרה של ז'בוטינסקי והתנועה הרביזיוניסטית הוא מקרה מרתק של תהום הרובצת בין תבנית העומק של תפיסת עולמו של המנהיג לבין הדימוי המקובל שלו, ולפעמים גם בין תפיסת עולמו לבין האופן שבו תורגמה ללשון של אידיאולוגיה ופרוגרמה פוליטית.¹⁸

הערות

¹ זאב ז'בוטינסקי, **אגרות, כרך חמישי ינואר 1926-דצמבר 1927**, העורך: דגיא קארפי, ירושלים, 2000, עמ' 143-144.

² מנחם בגין הפנה את קוראיו לתומס קרלייל (במ' בגין, **מורי זאב ז'בוטינסקי**, שם, עמ' 202).

³ ראיון לידיעות אחרונות מה-24 באוקטובר 1980.

⁴ לא פחות מכך הם חטאו בראייה חד-ממדית וסטטית של התנועה הרביזיוניסטית.

⁵ ההדגשה שלי – י.ש.

⁶ מ' בגין, **מורי זאב ז'בוטינסקי**, עמ' 230.

⁷ בין מרכיבי המיתוס של ז'בוטינסקי יש מקום נכבד לטענה (חסרת היסור), שהוא היה הראשון שניסח את הזכויות האוניברסליות של האדם, כפי שהתקבלו באו"ם בשנת 1948, וזאת ב"חמשת המ"מים" שלו. ראו בגין, שם, עמ' 122 ועמ' 199-200.

⁸ כך, למשל, לומד יעקב גולומב על 'השפעת ניטשה' ורעיונותיו בדבר 'הכוחניות הפיסית' על התנועה הרביזיוניסטית דרך מאמר שכתב ז'בוטינסקי בשנת 1933 על מקס נורדאו (יעקב גולומב, "על זיקתו הדרו-ערכית של נורדאו כלפי ניטשה", **היסטוריה** 7, פברואר 2001, עמ' 77-73), וכך גם מקיש מיכאל סטניסלבסקי ממחזה נעורים של ז'בוטינסקי על דמות היהודי

- החדש יהארי' בתפיסת עולמו ועל הפניית העורף שלו לאוניברסליזם והמרתו בפארוכיאליזם.
 Michael Stanislawski, "Jabotinsky as a Playwright: New Texts, New Subtexts," in
 Ezra Mendelsohn (ed.), *Literary Strategies: Jewish Texts and Contexts: Studies
 in Contemporary Jewry*, XII, (Oxford University Press, 1996), pp. 40-54
 מאמר הביקורת שלו התפרסם ב-"*Middle Eastern Studies* Vol. 29, No.2, April 1993,"⁹
 pp.355-57
- Joseph Heller, 'Jabotinsky's Use of National Myths in Political Struggles,'¹⁰
 E. Mendelsohn, *ibid.*, pp. 185-202
- זאב זיבוטינסקי, **השעה 12 הגיעה**, 1936 (חוברת).¹¹
- ראו לעניין זה מאמרי: "יאבי המרד" – לבחינת התואר, תולדותיו ותפקודו במסורת
 ההיסטורית של הרביזיוניזם, האצ"ל ותנועת החרות", ב"י שביט, **המיתולוגיות של הימין**,
 בית ברל, 1986, עמ' 85-113.¹²
- ולכן "ימה שזיבוטינסקי חשב אני יודע". ראו ההקדמה של אפרים אבן לספר **מורי זאב
 ז'בוטינסקי**, עמ' 18-19. עורכי הספר מתייחסים לדברים שכתבתי על יתכניית המרד' בהערה
 סתמית ועמומה (עמ' 20-21, הערה 31)¹³
- אם אכן חשב זיבוטינסקי על הרעיון להוציא לפועל פעולה צבאית הפגנתית כלשהי נגד
 השלטון המנדטורי לפני פרוץ המלחמה, ואפילו סיפר על כך בפומבי ובשיחות פרטיות, הוא
 לא עשה שום פעולה ארגונית כדי להכין אותה.¹⁴
- חרות המחתרת**, 25 ביולי 1944, במי בגין, מורי, עמ' 49.¹⁵
- ואכן, בראיון **לידיעות אחרונות** מה-24 באוקטובר 1980 אמר בגין, כי "ההיסטוריה
 התפתחה אחרת" ואי אפשר היה יותר להסתפק ברעיון הגדודים-העבריים (במסגרת הצבא
 הבריטי) "והיתה דרושה מלחמת מחתרת" עוד לפני שהיה רוב יהודי דמוגרפי בארץ-ישראל
 (בניגוד לתפיסתו של זיבוטינסקי!) בגין, שם, עמ' 229. לא מפליא שהעורך מבליע בהערת
 שוליים את העובדה, שבכינוס העולמי של בית"ר בוורשה ב-1938 חלק זיבוטינסקי באופן
 חד-משמעי על דברי בגין, שיש צורך במאבק צבאי נגד השלטון הבריטי. בהערת שוליים זאת,
 המביאה מדברי בגין בכינוס, ברור לגמרי שגרסתו של בגין על המחלוקת העקרונית (והלא
 מעשית) הקשה בינו לבין זיבוטינסקי אינה מתאימה למה שהיה באמת.¹⁶
- גדליה יונג ויהושע פרונדליך (עורכים), **הפרוטוקולים של הוועד הפועל הציוני**, כרך שני,
 הספרייה הציונית, 1984, עמ' 248-295.¹⁷
- ראו גם מאמרי "משנתו הלאומית של זאב זיבוטינסקי: בינו ובין תנועתו", ב"י שביט,
המיתולוגיות של הימין, עמ' 207-228.¹⁸